

K Z O M U N I K A T
Z B A D A Ń

Warszawa, sierpień 2013

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/111/2013

WARTOŚCI I NORMY

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2013 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ✓ Od 2005 roku hierarchia wartości cenionych przez Polaków pozostaje w miarę stabilna – niezmiennie najważniejsze są szczęście rodzinne i dobre zdrowie.
- ✓ Tendencje, jakie ujawniają się w deklarowanym systemie wartości, wskazują na przypisywanie coraz mniejszego znaczenia wierze religijnej, patriotyzmowi, bogactwu oraz wykształceniu. Na znaczeniu zyskują natomiast szacunek innych ludzi i uczciwe życie.
- ✓ Spośród zachowań przedstawionych ocenie respondentów bezwzględnemu potępieniu podlegają: korupcja, wykorzystywanie pracowników przez pracodawców oraz bicie dzieci, a w nieco mniejszym stopniu – wykorzystywanie służbowego stanowiska dla własnych korzyści, zdradzanie współmałżonka, zaniebywanie swoich obowiązków w pracy, oszustwa podatkowe oraz przerywanie ciąży.
- ✓ Zachowania, które częściej są akceptowane społecznie niż nieuznawane, to: życie w związku bez ślubu, stosowanie środków antykoncepcyjnych oraz uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa.
- ✓ Stosunek Polaków do omawianych zachowań o charakterze moralnym zmienia się w czasie. W ciągu ostatnich trzech lat istotnie wzrosło przede wszystkim przyzwolenie na antykoncepcję, nieuczestniczenie w wyborach, uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa, homoseksualizm oraz życie w związku bez ślubu. Największy wzrost krytycyzmu dotyczy natomiast przyjmowania i wręczania łapówek, zaniebywania swoich obowiązków w pracy, ściągania na egzaminach, przerywania ciąży oraz bicia dzieci.

W lipcowym badaniu¹ zapytaliśmy Polaków, co jest dla nich w życiu najważniejsze. Przedmiotem naszego zainteresowania był również stosunek badanych do różnego rodzaju – nierzadko kontrowersyjnych – zachowań o charakterze moralnym. Trzeci w ostatnich ośmiu latach pomiar deklarowanych norm i wartości umożliwił nam wychwycenie tendencji, jakie w tym zakresie uwidaczniają się w Polsce.

WARTOŚCI

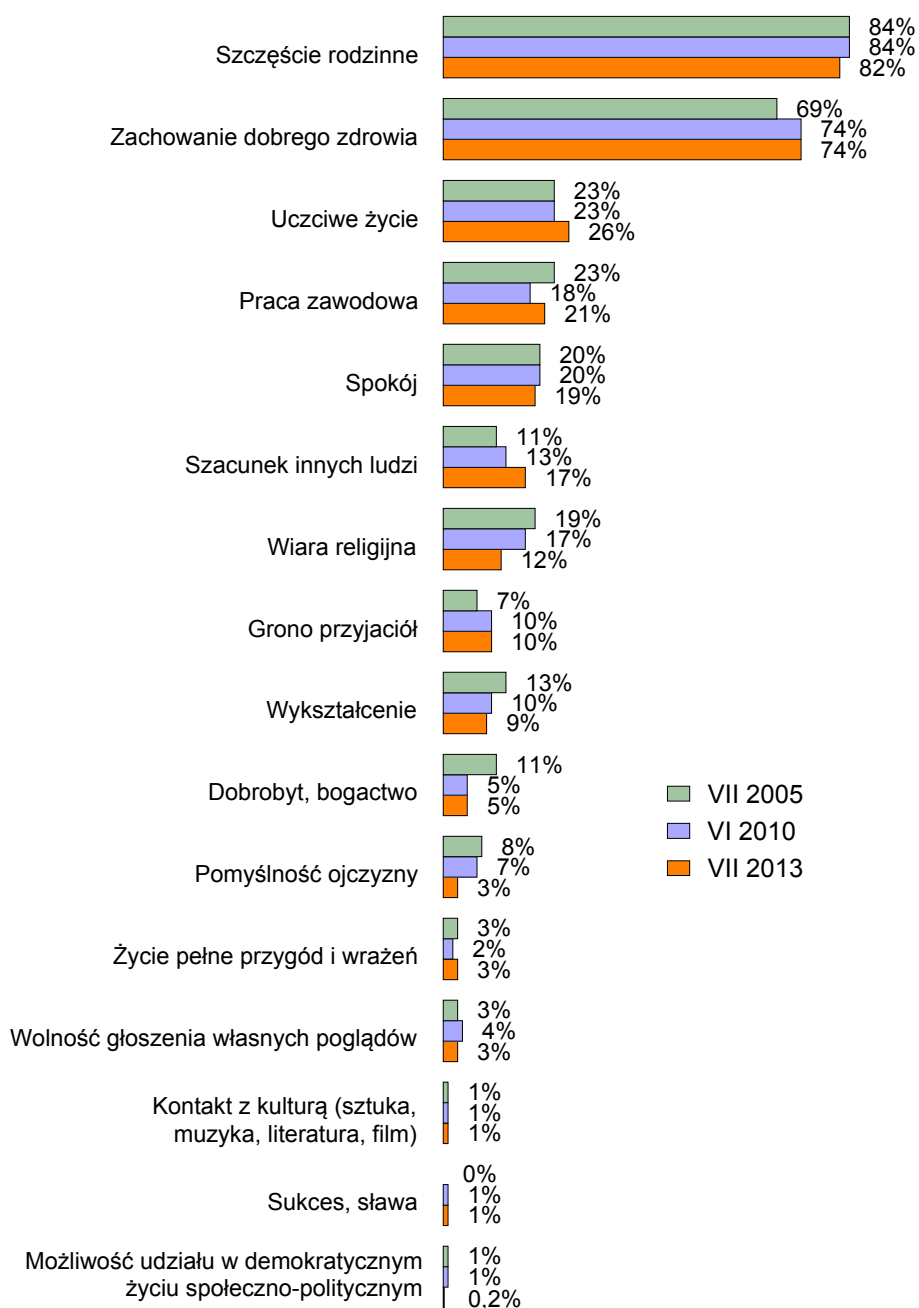
Od 2005 roku hierarchia wartości cenionych przez Polaków pozostaje dość stabilna. Niezmiennie najważniejsze jest szczęście rodzinne, które wymienia aż 82% ankietowanych. W drugiej kolejności Polacy cenią sobie zdrowie (74% wskazań). Zdecydowanie mniej istotne, choć również ważne, a obecnie nawet nieco ważniejsze niż trzy lata wcześniej, są dla nich: uczciwość (26%) oraz praca zawodowa (21%). Niespełna jedna piąta respondentów (19%) do najważniejszych wartości w swoim życiu zalicza spokój, co szósty (17%) wymienia w tym kontekście szacunek innych ludzi, co ósmy (12%) wiarę religijną, co dziesiąty (10%) przyjaźń, a co jedenasty (9%) wykształcenie. Stosunkowo odległe pozycje w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajmują: dobrobyt i bogactwo (5% wskazań), pomyślność ojczyzny (3%), życie pełne przygód i wrażeń (3%), wolność głoszenia własnych poglądów (3%), kontakt z kulturą (1%), sukces i sława (1%) oraz możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (0,2%).

Tendencje, jakie ujawniają się w deklarowanym systemie wartości Polaków, wskazują na przypisywanie coraz mniejszego znaczenia takim wartościom, jak wiara religijna (od 2005 roku spadek wskazań o 7 punktów procentowych), pomyślność ojczyzny (spadek o 5 punktów), bogactwo (spadek o 6 punktów) oraz wykształcenie (spadek o 4 punkty). Na wartości zyskuje natomiast szacunek innych ludzi (od 2005 roku wzrost wskazań o 6 punktów) i uczciwe życie (wzrost o 3 punkty). Po wyraźnym spadku w 2010 roku znów nieco wzrosło znaczenie przypisywane pracy zawodowej (o 3 punkty).

---

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (278) przeprowadzono w dniach 4–11 lipca 2013 roku na liczącej 1005 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. KTÓRE Z PODANYCH NA TEJ LIŚCIE WARTOŚCI SĄ DLA PANA(I) NAJWAŻNIEJSZE W ŻYCIU?

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną wartość

System wartości Polaków jest w dużym stopniu uwarunkowany ich cechami społeczno-demograficznymi (zob. tabele aneksowe). Dla przykładu kobiety częściej niż mężczyźni podkreślają znaczenie zdrowia oraz wykształcenia, natomiast mężczyźni nieco częściej zwracają uwagę na dobrobyt, przyjaźń oraz patriotyzm.

W grupach wyróżnionych ze względu na wiek można dostrzec prawidłowość, zgodnie z którą najmlodszy ankietowani stosunkowo częściej niż osoby starsze akcentują znaczenie wykształcenia, przyjaciół, bogactwa oraz przygód i wrażeń. Wraz z wiekiem dość istotnie przybywa natomiast tych, dla których liczy się przede wszystkim zdrowie, spokój oraz wiara religijna. Z kolei osoby w średnim wieku częściej niż pozostałe podkreślają wartość szczęścia rodzinnego oraz pracy zawodowej.

Uwzględniając wielkość miejscowości zamieszkania można powiedzieć, że mieszkańcy wsi stosunkowo częściej niż inni doceniają uczciwość, szacunek oraz wiarę. Osoby mieszkające w małych miastach nieco chętniej wskazują na spokój oraz szacunek innych ludzi, natomiast mieszkańcy dużych miast relatywnie częściej niż mniejszych miejscowości zwracają uwagę na przyjaźń, bogactwo i patriotyzm.

Hierarchia wartości zależy również od poziomu edukacji respondentów. Im lepiej są wykształceni, tym częściej doceniają szczęście rodzinne, pracę zawodową, przyjaźń oraz życie pełne przygód i wrażeń. Wśród respondentów gorzej wykształconych nieco częściej preferowane są takie wartości, jak: zdrowie, wiara religijna i szacunek innych ludzi.

Nie bez wpływu na hierarchię wartości pozostaje również sytuacja materialna respondentów. Wraz ze wzrostem zadowolenia Polaków z warunków materialnych ich gospodarstwa domowego rośnie znaczenie przypisywane takim wartościom, jak: rodzina, przyjaciele oraz wykształcenie, maleje zaś – spokoju oraz szacunku innych osób.

Wyższy poziom religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych sprzyja częstszemu podkreślaniu wartości wiary religijnej oraz pomyślności ojczyzny, natomiast mniejsza religijność wiąże się z przypisywaniem większego znaczenia bogactwu. Osoby w ogóle niepraktykujące religijnie nieco częściej niż pozostałe akcentują też rolę przyjaźni, życia pełnego przygód i wrażeń oraz wolności głoszenia własnych poglądów.

Mając na względzie sytuację zawodową respondentów można zauważyć, że szczęście rodzinne jako jedną z najważniejszych wartości wymieniają przede wszystkim pracownicy administracyjno-biurowi oraz personel średniego szczebla, na zdrowie oraz wiarę religijną wskazują głównie emeryci i renciści, wartość wykształcenia, przyjaźni oraz kontaktu z kulturą podkreślają przeważnie uczniowie i studenci, spokoju – gospodynie domowe, a pracy zawodowej – robotnicy niewykwalifikowani i bezrobotni. Uczciwość nieco częściej niż inni cenią sobie rolnicy i pracownicy usług, a szacunek innych ludzi – głównie robotnicy wykwalifikowani.

NORMY

Istnieją różnego rodzaju zachowania oceniane jako naganne z punktu widzenia moralności społecznej lub religijnej, często również prawa, a mimo to są one mniej lub bardziej powszechne w codziennym życiu. Budzą przy tym kontrowersje wśród jednych, a u innych uzyskują przyzwolenie. Listę tego typu zachowań ponownie przedstawiliśmy ankietowanym do oceny. Posługując się skalą od 1 do 7, na której 1 oznaczało, iż dane postępowanie jest zawsze złe i w związku z tym nigdy nie może być usprawiedliwione, a 7 – że nie ma w nim nic złego i zawsze można je usprawiedliwić, wyrażali oni swój stosunek do poszczególnych zachowań.

Należy wziąć pod uwagę fakt, iż tego typu badanie, realizowane z wykorzystaniem kwestionariusza, a zwłaszcza kwestionariusza wywiadu, jest w dużym stopniu nacechowane deklaratywnością. Dlatego też odpowiedzi na pytania dotyczące pewnych norm postępowania nie zawsze w pełni odzwierciedlają rzeczywiste poglądy czy też postępowanie respondentów. Kontekst sprawia, iż niektórzy odpowiadając na pytania nie kierują się swoim stosunkiem do omawianych kwestii, ale tym, jakie stanowisko wypada zająć w danej sytuacji. Zakładając tego typu błąd możemy mimo wszystko przedstawić zbiór ogólnie przyjętych zasad – tego, co zdaniem Polaków można, czego nie wypada, a co w ogóle nie mieści się w kanonach dopuszczalności.

Na podstawie uzyskanych danych możemy zatem stwierdzić, iż spośród zachowań przedstawionych respondentom do oceny bezwzględnemu potępieniu podlegają: przyjmowanie i wręczanie łapówek, wykorzystywanie pracowników przez pracodawców oraz bicie dzieci. Zdecydowana większość badanych uznała za złe, a co najmniej połowa bezwzględnie potępiła również takie zachowania, jak: wykorzystywanie służbowego stanowiska dla własnych korzyści, zdradzanie współmałżonka, zaniechanie swoich obowiązków w pracy, dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek, a także przerywanie ciąży.

Z dezaprobatą większości respondentów, choć już nie z tak silnym potępieniem (od 27% do 47%) spotykają się: przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni, jazda na gapę w autobusie lub tramwaju, homoseksualizm, świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych) oraz ściąganie na egzaminach. Niespełna połowa badanych nie usprawiedliwia natomiast takich zachowań, jak: skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę oraz nieuczestniczenie w wyborach, przy czym stanowczo potępia je odpowiednio: 31% i 21% ankietowanych.

Tabela 1

Oceniane zachowania	Wskazania na 7-stopniowej skali w przedziałach:					Trudno powiedzieć	Średnia ocen na skali 1-7*
	1	2-3	4	5-6	7		
	Jest to zawsze złe i nigdy nie może być usprawiedliwione			Nie ma w tym nic złego i zawsze może być usprawiedliwione			
w procentach							
Przyjmowanie łapówek	88	8	2	1	0	1	1,22
	96			1			
Wykorzystywanie pracowników przez pracodawców	86	10	2	1	0	1	1,25
	96			1			
Wręczanie łapówek	80	14	3	1	1	1	1,37
	94			2			
Bicie dzieci	76	18	3	2	0	1	1,43
	94			2			
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	67	24	4	2	1	2	1,62
	91			3			
Zdradzanie współmałżonka	69	16	7	3	3	2	1,73
	85			6			
Zaniedbywanie swoich obowiązków w pracy	50	37	8	3	1	1	1,92
	87			4			
Dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek	55	25	9	4	4	3	2,07
	80			8			
Przerywanie ciąży	55	20	14	5	2	4	2,08
	75			7			
Przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni	47	31	13	6	3	0	2,27
	78			9			
Jazda na gapę w autobusie lub tramwaju	36	32	14	11	5	2	2,72
	68			16			
Homoseksualizm	43	13	12	9	17	6	3,08
	56			26			
Świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych)	28	28	18	10	9	6	3,10
	56			19			
Ściąganie na egzaminach	27	29	19	12	11	2	3,25
	56			23			
Skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę	31	17	16	14	14	8	3,34
	48			28			
Nieuczestniczenie w wyborach	21	24	23	12	16	4	3,67
	45			28			
Rozwód	21	17	23	16	20	3	3,96
	38			36			
Życie w związku bez ślubu	18	12	14	18	35	3	4,62
	30			53			
Stosowanie środków antykoncepcyjnych	12	9	13	16	43	7	5,08
	21			59			
Uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa	10	10	15	17	42	6	5,13
	20			59			

* Z analizy wykluczono odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Najwięcej kontrowersji budzą rozwody, w przypadku których poziom aprobaty i dezaprobaty jest wyrównany (odpowiednio: 36% i 38%). Z kolei zachowania, które w społeczeństwie częściej są akceptowane niż nieuznawane, to: życie w związku bez ślubu (53% wobec 30%), a także stosowanie środków antykoncepcyjnych oraz uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa (w tych przypadkach niemal trzykrotnie częstsza jest akceptacja niż dezaprobaty – odpowiednio: 59% wobec 21% i 59% wobec 20%).

Tabela 2

Oceniane zachowania	Średnie ocen na skali 1–7, na której 1 oznacza, że dane zachowanie jest zawsze złe i nigdy nie może być usprawiedliwione, a 7 – że w danym zachowaniu nie ma nic złego i zawsze może być usprawiedliwione			Różnica średnich ocen dla lat:			
	2005	2010	2013	2005–2013		2010–2013	
Bicie dzieci	1,68	1,73	1,43	-0,25	**	-0,30	**
Przerywanie ciąży	2,13	2,37	2,08	-0,05		-0,28	**
Ściąganie na egzaminach	3,47	3,49	3,25	-0,21	**	-0,23	**
Zaniedbywanie swoich obowiązków w pracy	2,10	2,14	1,92	-0,17	**	-0,22	**
Wręczanie łapówek	1,49	1,52	1,37	-0,13	**	-0,15	**
Przyjmowanie łapówek	1,32	1,36	1,22	-0,10	**	-0,14	**
Przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni	2,44	2,38	2,27	-0,17	*	-0,11	
Wykorzystywanie stanowiska służbowego dla własnych korzyści	1,73	1,70	1,62	-0,11	*	-0,08	
Dokonywanie fikcyjnych darowizn lub zaniżanie dochodów, by zapłacić mniejszy podatek	2,21	2,11	2,07	-0,14	*	-0,04	
Wykorzystywanie pracowników przez pracodawców	1,27	1,29	1,25	-0,01		-0,04	
Jazda na gapę w autobusie lub tramwaju	3,07	2,68	2,72	-0,34	**	0,04	
Zdradzanie współmałżonka	1,78	1,63	1,73	-0,05		0,10	
Skracanie życia nieuleczalnie chorego na jego prośbę	2,76	3,20	3,34	0,58	**	0,14	
Świadome kupowanie rzeczy podrabianych (fałszowanych)	2,84	2,90	3,10	0,26	**	0,20	*
Rozwód	3,18	3,73	3,96	0,77	**	0,22	*
Stosowanie środków antykoncepcyjnych	4,50	4,84	5,08	0,58	**	0,24	**
Nieuczestniczenie w wyborach	3,74	3,39	3,67	-0,07		0,28	**
Uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa	4,34	4,78	5,13	0,79	**	0,34	**
Homoseksualizm	2,29	2,75	3,08	0,80	**	0,34	**
Życie w związku bez ślubu	3,74	4,20	4,62	0,88	**	0,42	**
Wskaźnik „liberalizmu moralnego”	2,64	2,75	2,80	0,16**		0,05	

* Różnice średnich istotne na poziomie $p \leq 0,05$

** Różnice średnich istotne na poziomie $p \leq 0,01$

Jak się okazuje, stosunek Polaków do omawianych zachowań o charakterze moralnym zmienia się w czasie. W porównaniu z rokiem 2005 nastąpiła dość istotna liberalizacja postaw wobec świadomego kupowania rzeczy podrabianych, eutanazji, antykoncepcji, a zwłaszcza rozwodów, seksu przedmałżeńskiego, homoseksualizmu i konkubinatu. Wzrósł natomiast rygoryzm w ocenie takich zachowań, jak: zaniedbywanie swoich obowiązków w pracy, przekraczanie dozwolonej prędkości na jezdni, ściąganie na egzaminach, bicie dzieci oraz jazda na gapę.

Duże zmiany w zakresie deklarowanych norm zaszły również w ostatnich trzech latach. W tym czasie istotnie wzrosło przede wszystkim przyzwolenie na antykoncepcję, nieuczestniczenie w wyborach, uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa, homoseksualizm oraz życie w związku bez ślubu. Największy od 2010 roku wzrost krytycyzmu dotyczy natomiast przyjmowania i wręczania łapówek, zaniedbywania swoich obowiązków w pracy, ściągania na egzaminach czy, przede wszystkim, przerywania ciąży oraz bicia dzieci.

Ogólnie rzecz biorąc, jeśli porównamy obecne postawy Polaków wobec różnych kontrowersyjnych sytuacji i zachowań z tymi, jakie zajmowali wobec nich trzy i osiem lat temu, możemy stwierdzić, iż wzrost przyzwolenia w stosunku do jednych zachowań, a jednocześnie coraz większy rygoryzm wobec innych sprawiają, że ogólny wskaźnik „liberalizmu moralnego”² pozostaje w ostatnich latach w miarę stabilny. O ile jednak nie wzrósł on znacząco od 2010 roku, o tyle w porównaniu z rokiem 2005 odnotowujemy istotny statystycznie jego wzrost o 0,16 punktu.

Poziom „liberalizmu moralnego” jest, jak można się spodziewać, w dużym stopniu zróżnicowany ze względu na sytuację społeczno-demograficzną respondentów. Tradycyjnie maleje wraz z wiekiem badanych oraz poziomem ich religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych, natomiast rośnie wraz ze wzrostem wykształcenia respondentów, wielkością zamieszkiwanej przez nich miejscowości, wysokością miesięcznych dochodów *per capita* i poziomem zadowolenia z sytuacji materialnej własnego gospodarstwa domowego. Wskaźnik ten przyjmuje istotnie wyższą wartość dla osób o lewicowych poglądach politycznych niż dla respondentów identyfikujących się z prawicą. Mając natomiast na względzie status zawodowy, stosunkowo najbardziej liberalni w swoich przekonaniach okazują się uczniowie i studenci, pracownicy średniego szczebla, prywatni przedsiębiorcy, pracownicy usług i bezrobotni.

---

² Średnia wartość przyzwolenia dla wszystkich analizowanych zachowań.

Tabela 3

Cechy społeczno-demograficzne		Średni wskaźnik „liberalizmu moralnego” mierzony na skali 1–7	Odchylenie standardowe
	Ogółem	2,80	0,85
Płeć			
	Mężczyźni	2,81	0,86
	Kobiety	2,79	0,85
Wiek			
	18–24 lata	3,07	0,76
	25–34	2,30	0,78
	35–44	2,94	0,79
	45–54	2,77	0,83
	55–64	2,56	0,83
	65 lat i więcej	2,38	0,94
Miejsce zamieszkania			
	Wieś	2,60	0,83
	Miasto do 19 999	2,71	0,77
	20 000 – 99 999	2,98	0,90
	100 000 – 499 999	2,94	0,90
	500 tys. i więcej mieszkańców	3,14	0,71
Wykształcenie			
	Podstawowe	2,54	0,86
	Zasadnicze zawodowe	2,68	0,85
	Średnie	2,93	0,84
	Wyższe	2,96	0,79
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)			
	Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	2,93	0,73
	Średni personel, technicy	3,19	0,95
	Pracownicy administracyjno-biurowi	2,85	0,77
	Pracownicy usług	3,02	0,78
	Robotnicy wykwalifikowani	2,90	0,92
	Robotnicy niewykwalifikowani	2,70	0,77
	Rolnicy	2,63	0,81
	Pracujący na własny rachunek	3,05	0,66
Bierni zawodowo			
	Renciści	2,36	0,79
	Emeryci	2,36	0,87
	Uczniowie i studenci	3,30	0,72
	Bezrobotni	3,02	0,77
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym			
	Do 500 zł	2,56	0,87
	501–750 zł	2,60	0,84
	751–1000 zł	2,79	0,84
	1001–1500 zł	2,65	0,80
	Powyżej 1500 zł	3,08	0,82
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego			
	Złe	2,66	0,89
	Średnie	2,79	0,87
	Dobre	2,87	0,82
Uczestnictwo w praktykach religijnych			
	Kilka razy w tygodniu	1,97	0,77
	Raz w tygodniu	2,54	0,84
	1–2 razy w miesiącu	2,89	0,71
	Kilka razy w roku	3,16	0,68
	W ogóle nie uczestniczy	3,36	0,74
Poglądy polityczne			
	Lewica	3,04	0,79
	Centrum	2,87	0,83
	Prawica	2,57	0,85
	Trudno powiedzieć	2,83	0,89

Deklarowany przez Polaków system wartości pozostaje od lat w znacznym zakresie niezmienny. Wartości prospołeczne, takie jak: szczęście rodzinne, uczciwość, szacunek innych ludzi czy przyjaźń, zdecydowanie biorą górę nad wartościami o zabarwieniu hedonistycznym i samorealizacyjnym, jak dobrobyt, bogactwo, życie pełne przygód i wrażeń oraz sukces i sława. Tradycyjnie najbardziej cenione przez Polaków są rodzina i zdrowie. Na znaczeniu nieco zyskuje uczciwość i szacunek innych ludzi, natomiast coraz bardziej traci wiara religijna, patriotyzm, bogactwo i wykształcenie.

Lista najczęściej krytykowanych zachowań o charakterze moralnym zmienia się w niewielkim stopniu. Nadal zdecydowanie potępiane są: korupcja, wykorzystywanie pracowników, bicie dzieci, czerpanie nieuprawnionych korzyści z zajmowanego stanowiska oraz zdrada małżeńska. W systemie norm uwidaczniają się jednak pewne prawidłowości. Wzrost znaczenia uczciwości jako wartości sprawia, że coraz mniejsze jest przyzwolenie na różnego rodzaju formy społecznych nadużyć, z drugiej zaś strony – wraz ze spadkiem znaczenia wiary religijnej – obserwowana jest silna i ciągle pogłębiająca się liberalizacja w kwestiach dotyczących szeroko rozumianej seksualności. W ostatnich trzech latach, a tym bardziej od 2005 roku, znacząco wzrosło przyzwolenie na rozwody, antykoncepcję, seks przedmałżeński, homoseksualizm oraz życie w związku bez ślubu.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI